

A globalizálódás hatása és ellentmondásai

Az új világrend kibontakozásának, a globális és kölcsönös függőség mélyülésének előnyei és ellentmondásai egyaránt arra utalnak, hogy a világgazdaság rendkívül összetett rendszerben dialektikus változások mennek végbe. A gazdaságszerkezeti, illetve társadalmi módosulások egy része a fejlődés meggyorsulását szolgálja, de olyan erők is működésbe lépnek, amelyek mélyíthetik a válságot. Miközben például a legfejlettebb országok közötti integráció a globalizálódás fontos lépcsőfoka, gátolhatja a fejlett és fejlődő régiók közötti szakadék felszámolását, tovább csökkenti az esélyt arra, hogy a harmadik világ nagyobbik része valaha is behozza lemaradását és a globalizálódás szerves részévé válhat. A tovább erősödő fejlett integrációs alakulatok zárt, egymással versengő csoportosulásokká válhatnak, reménytelen periféria-szerepre kárhoztatva a kívül rekedteket. Ezért a globalizálódás tartalmának (máris mutatkozó, vagy lehetséges negatívumait is beleértve) és előrehaladásának értékelése nélkül a hidegháború után végbemenő alapvető fejlődési tendenciákat nem érthetjük meg.²

A globalizálódás tartalma

A globalizáció mindenekelőtt számos nemzeti és transznacionális folyamat, illetve struktúra összefonódását jelenti. A zártság és az elkülönülés gazdasági és politikai értelemben egyaránt visszaszorul, tágul annak a lehetősége, hogy az egyes országok gazdasága, kultúrája, politikája és ideológiája

¹ A cikk megjelent: Surányi Sándor. 1996. A globalizálódás hatása és ellentmondásai. *Magyar Tudomány*, 12: 1445-1454.

² Ilyen például a termelés földrajzi átcsoportosulása, az ipari tevékenységek áramlása határokon át, a nemzetközi pénzpiacok terjeszkedése, azonos fogyasztási cikkek világméretű elterjedése, erőteljesebb népességmozgás, a demokrácia világméretű terjedése.

giája behatoljon más országokba. Ennek a technikai feltételei (informatika stb.) is mind könnyebbé válnak. (2/128. oldal) Tény, hogy ezen a téren a (világ)gazdasági együttműködés kényszere a legintenzívebb, sőt a gazdasági hatalom mindinkább képes a politikai hatalom megkerülésére, vagy akár irányítására is, sok tekintetben a nemzeti szuverenitás maradéktalan gyakorlását is csorbítva. Mindez a termelés globális területi és szerkezeti átrendeződését éppúgy magában foglalja, mint a pénzpiacok integrációját.

Bár a folyamat nem kis részben homogenizálódásként fogható fel, a globalizálódás nem vezet szükségszerűen a nemzeti, vagy akár regionális különbségek teljes eróziójához. (5/428. oldal) Az egymásnak ellentmondó tendenciák itt is megmutatkoznak, a folyamat azok *egységeként* bontakozik ki és fejlődik. Miközben például a gazdaságok homogenizálódását idézi elő, egyidejűleg akár erősítheti is a vallási, etnikai vagy egyéb különbségeket.

Fontos összetevő a kommunizmus (mint mostanáig alternatívnak tekintett rendszer) látványos összeomlása, Európa újjárendeződésének perspektívája, az előrehaladó és sikeres nyugat-európai integráció, a magántulajdon, a magánkezdeményezés és a demokrácia elveinek elfogadása Oroszországban, diktatórikus rezsimek megszűnése több afrikai országban, a környezeti gondok iránti nagyobb figyelem világszerte.

Mindez új *korszak kibontakozására* teremt lehetőséget, amelyben a globalizáció meghatározóvá és visszafordíthatatlanná válik. A folyamat ellentmondásai, illetve problémái kapcsán azonban az azzal kapcsolatos kételyeket kell említenünk, miszerint (2/127. oldal) a globalizálódás a függés kölcsönösségének az elmélyülését és a demokratikus értékek terjedését hozza magával, továbbá - mint az előzőekben már kitértünk rá - hogy az előrehaladó regionális integrációk valóban az előrehaladó globalizálódás lépcsőfokait képezik.

A globalizáció jelenlegi módozatát elindító, magát egyedül helyesnek kinyilvánító nyugati modellel szemben ugyanakkor semmiféle működőképes alternatíva nem mutatható fel, amely kiküszöbölhetné annak számos aggasztó fogyatékoságát, illetve feszültségét (tartós munkanélküliség, fokozódó polarizálódás stb.).

Az interdependencia erősödése

A világgazdaság, a beruházások és a termelés fokozódó nemzetköziesedés az ipari forradalom kibontakozása óta vált meghatározó tendenciává. Ez mindvégig szoros összefüggésben állt a műszaki fejlődéssel, a *tudományos technikai forradalom*_alapján azonban példátlan mértékben felgyorsult. A tudományos világ és a közgondolkodás egyaránt arra kényszerül, hogy ennek alapján értékelje át a világban végbemenő folyamatokról és az emberi fejlődés jövőbeni lehetőségeiről kialakult nézeteit. (1/138.oldal)

A nemzetgazdaságok közötti interdependencia példátlan mértékű fokozódását mutatja, hogy miközben 1964 és 1992 között az ipari országok összes termelési értéke évi 9%-kal emelkedett, az exportált termékek értéke 12%-kal, az országok közötti összes hitel- és kölcsönfelvétel pedig 23%-kal nőtt. (4.)

Ma általánosnak mondható az a megítélés, hogy az interdependencia fokozódása hozzájárult az országok életszínvonal emelkedéséhez és folytatódása további *előnyökkel* járhat. Alapvető változásra kerülhet sor az államok közötti kapcsolatokban, a világpolitikában is. A versengésben a gazdasági eszközök és erőforrások kerülnek előtérbe, ami természetesen távolról sem jelenti az országok közötti konfliktusok megszűnését.

A nemzetgazdaságok változó gazdasági helyzete és növekvő külgazdasági érzékenysége (sőt növekvő függősége) és a világban megállás nélkül végbemenő jövedelem polarizálódás azonban ennek a folyamatnak a *veszélyeire* is felhívja a figyelmet. Először is a globalizálódásból realizálható *előnyök* az egyes ország-csoportok között igen *egyenlőtlenül oszlanak* meg és így tovább mélyítik a meglévő aszimmetriákat.

A nemzetközi együttműködés irányítási problémái, vagy a helytelen nemzeti politikák felfokozhatják a világgazdasági függőségből eredő veszélyeket, negatívumokat.

Azt ugyanis a belátható jövőben még adottnak kell vennünk, hogy a nemzetközi fejlődés egyrészt továbbra is független *nemzetállamokra*_tagolódik, másrészt viszont az országok közötti nö-

vekvő gazdasági interdependencia, mindenekeelőtt pedig a nemzetközi gazdasági *integráció a különbségek csökkenése* irányába hat, miközben sok területen aláássa a nemzeti kormányzatok függetlenségét.

A legtöbb ezzel a témával foglalkozó kutatás rámutat a nemzeti politikai *szuverenitás* és a fokozódó nemzetközi *integráció* közötti "versengésre". A piacok növekvő nemzetközi jellege egyre jobban ellentétbe kerül a szétagolt politikai hatalommal. Más szavakkal a *világ* politikai és *gazdasági struktúrái* egyre rosszabbul "illeszkednek" egymáshoz, a gazdasági kapcsolatok tényleges szférái egyre kevésbé esnek egybe a nemzetállami jogkörökkel.

Mindez annak ellenére is fennáll, hogy a technológiai, a társadalmi, (sőt sok szempontból a kulturális) változások hozzájárultak az országok közötti *gazdasági távolságok* erőteljes csökkenéséhez. Azok az állami (korlátozó) politikák, amelyek gátolták az országok közötti tranzakciókat, *megszűntek*, de legalábbis jelentősen csökkentek.

A szállítási és kommunikációs technológia fejlődése minden eddiginél közelebb hozza egymáshoz az országokat, *egyszerűbbé teszi* az áruk, a pénz és a munkaerő eljuttatását országok és kontinensek között, miközben e mozgások *költségei* is alacsonyabbak.

Az új kommunikációs technológia kiemelkedő hatást gyakorol a *pénzügyi* tranzakciók alakulására. Ezen a téren a korlátok lebontása később kezdődött, de sokkal simábban és gyorsabban ment. A számítógépek, kommunikációs műholdak *megkönnyítik* az információk, a jövedelmező befektetésekre és pénzügyi tranzakciókra vonatkozó ismeretek nemzetközi áramlását, egyszerűsítik a szolgáltatások *dijának átutalását*.³

A 90-es évek elejére a tőkeáramlás akadályai leomlottak és a nemzetközi pénzügyi tranzakciók bővülése messze meghaladja a világkereskedelem lebonyolításához szükséges mértéket. Az ilyen piacok a tőkés fejlődés korábbi szakaszaiban is hatással voltak egymásra, ma azonban ko-

³ Az 50-es években pl. pénzügyi átutalásokat csak a hivatalos munkaidő alatt lehetett eszközölni. Ma ezek átfutási ideje 0, és a nap 24 órájában lebonyolíthatóak. Nagy *világbankok fiókról-fiókra* egymásnak adják a tranzakciók lebonyolítását, illetve a feltételeket a földgolyón úgy, hogy az *követi a nap járását*. (Ostry...)

rábban elképzelhetetlen mennyiségű tőke áramlik az országhatárokon át példátlan gyorsasággal. Ezt jelezték az 1987-es Wall-street-i katasztrófát követő összeomlások is.

A technológiai változások nem gyakorolnának ilyen nagy hatást az országok közötti kapcsolatok mélyülésében, ha az államok politikai ellenállása ellensúlyozná a megnövekedett lehetőségeket.⁴ A II. világháborút követően azonban (néha együttműködés keretében, néha egyoldalúan) csökkenteni kezdték, vagy részben teljesen meg is szüntették a válaszfalakat, a kereskedelmi és egyéb korlátozásokat.⁵

Bár ellentmondások akadnak, a GATT-tárgyalások nagyban hozzájárultak a javak (és újabban úgyszintén a szolgáltatások) nemzetközi áramlásának akadálymentesebbé tételéhez. A 80-as évek közepe óta sok, korábban inkább elzárkózó harmadik világbeli ország (pl. olyan hatalmas ország is mint India) szintén csatlakozott a határain érvényben lévő korlátozások csökkentéséhez és a *nyitott gazdaságpolitika* erősítéséhez.

A *technikai fejlődés* akkor is hozzájárult volna az integrálódás mélyüléséhez, ha az adminisztratív akadályokat nem csökkentették volna ilyen mértékben. A *válaszfalak* lebontása (technikai fejlődés nélkül) önmagában is integráló hatást fejt ki. Mindkettő megléte *egymást kölcsönösen erősítő* hatást gyakorol és hozzájárul a világgazdaság korszakos átalakulásához. (3.)

Az országok nemzetközi gazdasági átcsoportosulása és a nemzetközi intézmények működésének hatékonysági problémái mögött is a nemzetközi piacok fokozódó integrációja és a nemzetközi nagyvállalatok stratégiájának ezzel összefüggő megváltozása húzódik meg.

Integráció és fragmentáció

⁴ A magángazdaság szempontjából a korábban - időnként a kapcsolatokat szinte lehetetlenné tevő - válaszfalak *növelték a* határokat átszelő *árú-mozgások költségeit*. Hatásukra *csökkent a kereskedelem*, vagy akár meg is szűnhetett. A *30-as évek* alatt például a kormányzatok *különösen nagy súlyt* helyeztek ezekre a *korlátozó-sokra*, amelyek mai megítélések szerint *elnyújtották és mélyítették* a válságot. (Ostry...)

⁵ A *GATT* keretében folyó multilaterális tárgyalások, mint pl. a 60-as években zajló *Kennedy*_forduló, a 70-es években zajló *Tokiói*_forduló és az 1994-ben aláírt *uruguay-i* forduló kiemelkedő példák a kereskedelmi válaszfalak nemzetközi megállapodások alapján eszközölt csökkentésére.

A hidegháború és a blokkpolitika óriási társadalmi-gazdasági terheinek megszűnése, a tudományos-műszaki forradalom (benne az üvegszál-optika és a számítertechnika alkalmazása) példátlan történelmi lehetőséget teremt a globalizációs folyamatok kiteljesedésére és a világgazdaság eddigi fejlődési ellentmondásainak csökkentésére.

Ennek ellenére nem alaptalanul növekszik az aggodalom a fejlődés kilátásait illetően, elsősorban is a *globális válságtünetek* szaporodása és erősödése miatt.

Igaz például, hogy a globalizálódás a *jövedelmek összességének* növekedését idézi elő, az emberiség jelentős része ugyanakkor mégis abszolút szegénységben él és növekszik a *szakadék* a gazdagok és a szegények között. Ezt a tendenciát még inkább erősíti a tudás- és információ intenzív gazdasági fejlődés korszakának a beköszöntése, a transznacionális vállalatok szerepének és befolyásának növekedése, nem utolsósorban pedig a környezeti ártalmak súlyosbodása.

A globalizálódás kétségtelen jelei ellenére a valóságos világhelyzet ma még sokkal inkább jellemezhető az *egyenlőtlenségek*, a szakadék növekedésével, a függő helyzetek és aszimmetriák fennmaradásával, semmint a globális és kölcsönös függőségek egyértelmű térhódításával.

Talán ezért is vált napjainkra oly rendkívüli fontosságúvá az a kérdés, hogy melyek a gazdasági egyenlőségre és elfogadható környezeti ártalmakra épülő *fenntartható* fejlődés feltételei. Feltéve, hogy erre egyáltalán autentikus választ adhatunk, további nehezen eldönthető probléma, hogy *realizálható-e* mindez a ma meglévő globális (gazdasági, pénzügyi stb.) *intézményrendszer* keretei között.

A nemzetközi szervezetépítés és szervezet átalakítás nem tartott lépést a nemzetközi hatalmi centrumok strukturális változásával és az integráció erősödésével. (8/8. oldal) Azok a nemzetközi szervezetek, amelyek a második világháború után betetőzték a kialakuló nemzetközi gazdasági rend kialakulását továbbra is fennmaradtak. (bővebben 9.)

A szervezetek *problémái* egyrészt anyagi-finanszírozási természetűek, ugyanis költségvetési feszültségeik miatt a nagy országok sem tudják eléggé ellátni pénzügyi forrásokkal a szervezeteket,

másrészt pedig ideológiai fenntartások gátolják a nemzetközi piacok működésébe való beavatkozást.

A globális gazdasági átalakuláshoz a *világpolitikai struktúrájában* bekövetkező változások társulnak. Mindenekelőtt nőtt a döntéshozó egységek (független államok) *száma* és megosztottabbá vált a politikai erő. E politikai *pluralizmus* velejárójaként növekedett a nacionalizmus és az etnikai feszültségek is fokozódtak.

A nemzetközi intézmények taglétszáma és a tagországok közötti heterogenitás jelentős növekedése (a volt szocialista és a fejlődő országok zöme csatlakozott) következtében megváltoztak a szervezetek működési feltételei. Egyre sürgetőbb kérdés, hogy milyen intézményrendszer lesz képes ilyen sokszínű tagság igényeinek megfelelően eredményesen tevékenykedni. Korábban ez a probléma kisebb volt, hiszen a fejlődő országok egy része és a két tömbre szakadt világ egyik fele jórészt elzárkózott a nemzetközi szervezetek tevékenységében való aktív részvételtől. A 90-es évektől azonban ezen a téren is alapvető módosulásra került sor, amire választ kell adni.⁶

A másik kevésbé látványos, de lényeges változás az USA politikai és gazdasági hegemoniájának fokozatos elvesztése,⁷ miközben példátlan gyorsasággal nőtt meg az Európán és Amerikán kívüli hatalmak szerepe (Japán, Korea, Indonézia, Kína, Brazília, Mexikó). Más szóval: az egy vagy 1-2 ország abszolút dominanciájára, döntéshozatalban való túlsúlyára épülő világot olyan világrendszer váltotta fel a globalizálódási folyamatban, amelyben a gazdasági erő és befolyás lényegesen több állam között oszlik meg, mint a háború után kiépülő nemzetközi rendszer kezdeti időszakában.

⁶ A nemzetközi szervezetek taglétszámának növekedése is ezt példázza: 1944 júliusában a *Bretton Woods-i* rendszer kiépítésénél 44 ország vett részt a konferencián. Ez hozta életre az IMF-t is. 1970 végén az *IMF-nek* 118 tagállama volt. Ez a *80-as évek közepére* 150-re, *1994-re* pedig 178-ra emelkedett. A *számbeli gyarapodás* nagyrészt a gyarmati rendszer megszűnésével van összefüggésben. Bár ezek az *országok kicsik és a globális gazdaságban csekély súlyt* képviselnek, *együttes befolyásuk*, nem csekély, érdekeiket nem lehet úgy figyelmen kívül hagyni, mint a múltban.

⁷ A *II. VH után*, az US a világtermelés több mint *1/3-át* adta. A 90s elejére ez *1/5-re* esett.

Nem kevésbé jelentős közelmúltbeli fejlemény a szovjet blokk széthullása. A zárt, gazdasági-lag mindinkább elszigetelődő országok most a nyugati modellt igyekeznek követni, és a kapitalista elveket átvenni. Sikerességének függvényében mélyülnek kapcsolatai a világ többi részével.

A világ gazdasági és politikai szervezetei nyilvánvalóan alkalmazkodni kényszerülnek az új követelményekhez, a nemzetközi intézmények átalakítása, működésük hatékonyabbá tétele azonban szintén hosszabb átmeneti időszakot követel.

Új feltételek a nemzetgazdaságok számára

A globalizálódás a nemzetgazdaságon belüli tevékenységeket elsősorban a külgazdasági befolyás növekedése révén érinti. Amikor például az országok közötti "válaszfalak" nagyok voltak és az interdependencia gyengébb, a hazai és a nemzetközi politika elkülönítése sokkal könnyebb volt. A nemzetközi politika szférájába a határon meglévő korlátozások (vámok, kvóták, tilalmak) vagy a különböző nemzetközi események tartoztak. Minden mást a nemzeti politika hatáskörébe utaltak (versenypolitika, termékszabványok, munkahelyi biztonság, pénzügyi intézmények szabályozása és ellenőrzése, adószabályok, költségvetés, stb).

A hazai politika területén az állam szuverén döntési jogkört élvezett. A döntések a hazai polgárok, vagy politikai intézmények preferenciái alapján születtek, többnyire a más államokra gyakorolt hatástól függetlenül.

Amint azonban a korlátozások és az országok közötti gazdasági távolságok csökkentek, a nemzetközi érdeklődés számos belpolitikai-gazdaságpolitikai területre is kiterjedt. A nemzeti kormányoknak így a globalizálódás országhatárokon belüli gazdasági-társadalmi következményeivel is egyre többet kell foglalkozniuk, döntéseikben mind erőteljesebben kell számításba venni más országok érdekeit, azok kölcsönös egymásra hatását.⁸

⁸ Mert pl.: ha *A ország* megengedi a vállalatainak, hogy mérgező anyagokat bocsássonak a levegőbe B ország pedig nem, azok a vállalatok, amelyek ilyen tevékenységet folytatnak, olcsóbban tudnak termelni A-ban. *B ország nemzetközileg A-val versengő vállalatai tehát panasszal fognak élni tisztességtelen verseny miatt* és nyomást gyakorolnak *nemzetközi szennyezési szabályok elfogadása* érdekében.

A szorosabb integrálódás valójában megköveteli a határon belüli politikai és gazdasági gyakorlat felülvizsgálatát, mint ahogy arra mindenekelőtt az EU fejlődése kapcsán sor került. De hasonló lépések váltak szükségessé az Uruguay-i forduló (pl. a nemzetközi szolgáltatás-áramlás liberalizálása kapcsán) a NAFTA (észak-amerikai integráció) kialakítása, valamint az USA és Japán bilaterális kereskedelmi tárgyalásai során is. A jövőben a korábban nemzetállami döntési területet képező határon belüli kérdések nemzetközi szintű megvitatása még gyakoribbá válik, ami természetesen távolról sem lesz egyszerűbb feladat, mint korábban a válaszfalak lebontásának a kérdése volt.

A globalizálódás mélyüléséből származó feszültségek három átfogó forrásból táplálóznak:

(a) Határokon átgyűrűző hatás

Amint az előzőekben már utaltunk rá az ország határain belüli szabályok, tevékenységek más országokra is erőteljes hatást gyakorolnak. Az egyes országok kölcsönös gazdasági összefonódása erre egyre több példát szolgáltat.⁹ Az ilyen tovagyűrűző hatások közül azok okoznak nagyobb feszültséget, amelyek a versenyfeltételek egyenlőtlené válásához járulnak hozzá.¹⁰

(b) A nemzeti autonómia csökkenése (kihívások a politikai szuverenitással szemben)

(c) Az állam szerepének megváltozása

⁹ Egy ország *laza törvényei a tőke és értékpapírpiacon*, (tekintettel a modern bank- és értékpapír piaci technika összefüggő hálózattá válására) *megakadályoznak más_országokat* is abban, hogy megfelelő szabályoknak szerezzenek érvényt, és fellépjenek a hamis üzletekkel szemben. Tekintettel a *tudás és ismeretek gyors terjedésére*, egy ország *tudomány- és technológiapolitikája* olyan ismereteket produkál, amit más országok is használhatnak *anélkül, hogy teljes árat fizetnének érte*. Egy ország *munkaerőpiaci politikája* gondokat okozhat egy másik országban, mivel *munkakeresőket* indíthat el, ugyanakkor más helyeken adott munkaerőben *hiányt* okozhat. Ide tartozik természetesen a szennyező anyagok kibocsájtása is.

¹⁰ C ország olyan előírások betartását követelheti meghatározott termékekkel szemben, amit *hazaiak könnyebben*, külföldi vállalkozók nehezebben, több költséggel teljesítenek. Ilyen esetekben a C ország előírásai az adott termékre vonatkozólag olyanok mintha vámok vagy kvóták, esetleg tilalom lenne érvényben, mert megszünteti a külföldi versenyt a hazai piacon.

A kis országokat belső gazdaságpolitikájuk kialakításában mindig is befolyásolták a külföldi események, világgazdasági folyamatok. Korábban kellett alkalmazkodniuk, mint a nagyobb gazdasági hatalmaknak. Ma azonban a nagy országok is csak mások érdekeinek figyelembevételével, másokkal való együttműködés alapján érhetik el céljaikat, ehhez igazítva makroökonómiai politikájukat.

Az együttműködést és egyeztetést napjainkban elsősorban a piaci erők hatása kényszerítheti ki. Ha egy állam például e követelményt mellőzve túl kemény adókat vet ki a vállalatokra, azok elmennek egy enyhébb adószabályokat érvényesítő országba. A szabályozásban, a szabadalmak védelmében, az intézmények működésében, sőt akár a társadalmi és kulturális preferenciákban mutatkozó különbségek gazdasági ösztönzést teremtenek a nemzetközi kiegyenlítődesre (arbitrázsra), a különbségek csökkentésére. Ezt gyorsítják a fogyasztási cikkek mindinkább az egész világra kiterjedő egységes szabványai is.

Ez a kiegyenlítődes azonban ma már nemcsak a hagyományos árdifferenciák kiaknázását jelenti (egyik helyen venni és máshol haszonnal eladni), hanem a termelés földrajzi helyének átcsoportosulását is.

Egyes esetekben az átgűrűző hatás és a kiegyenlítődesre törekvés nem kívánt következményekkel is jár. Ilyenre kerülhet sor az ún. externáliák esetében, amikor a globalizálódás révén egyes folyamatok külső veszteségforrássá válnak a gazdaság számára (pl. a természeti forrásokra fokozott nyomást jelentő népességszaporodás, urbanizáció, szennyező anyagok kibocsátása stb.).¹¹

Olyan területeken, ahol a kiegyenlítődes irányában ható erők kicsik, gyenge az átgűrűző hatás, az országok közötti különbségek változatlanul fennmaradhatnak.¹²

¹¹ De ez természetesen nem szorítkozik a hátrányokra (diseconomies) hanem külső előnyként (external economies) is jelentkezhet, ha pl. technikai újítások, alapvetési eredmények stb. áramlanak át az országhatárokon.

¹² A másik végletként azonban egyes területeken az átgűrűzés és a kiegyenlítődes olyan intenzív lehet, hogy az országok közötti eltérések eltűnnek. A nemzeti "érzékenység" felerősödése komoly feszültségeket teremthet az államok számára, de a nemzeti politikák végül mindenképpen a nemzetközi normák és értékek felé tendálnak. A konvergencia hátrányos módon is végbemehet, ha pl. a nemzeti politikákat a "legkisebb közös nevező"

Az alapkérdés minden ezzel kapcsolatos értékelés számára az, mikor és hogyan kell (egyáltalán szükség van-e rá) a nemzet-államoknak beavatkozni annak érdekében, hogy befolyásolják a kiegyenlítődést, a tovagyrűző hatást, a csökkent autonómiát, valamint az externáliákat. A lehetőségek elég széles skálája áll rendelkezésre ezen a téren. A következőkben 6-ot említünk meg, amelyek természetesen nem határozottan elkülönült kategóriák, inkább egy folyamat részeként értelmezhetők. (3.)

1. Nemzeti autonómia: az egyik véglet, amelyben a döntések decentralizáltak, együttműködés vagy konzultáció nincs. Ez a válasz a politikai szuverenitás legerősebb formája, semmiféle nemzetközi konvergencia vagy globális irányítás nem érinti.
2. Kölcsönös elismerés: a nemzeti szuverenitáshoz hasonlóan decentralizált döntéseket feltételez a nemzetállam részéről, a nemzetközi konvergencia folyamatát a piaci erők szabják meg. A kölcsönösség ebben az esetben kormányok közötti információk cseréjét és konzultációkat jelent, amelyek korlátozzák a nemzeti szabályokat és politikákat.¹³
3. Ellenőrzött decentralizáció (monitored decentralization): az országok korlátozó rendelkezéseket fogadhatnak el nemzeti politikájuk kialakításában, amelyek előmozdítják a konvergenciát.¹⁴
4. Koordináció: tovább megy az előzőeknél, elfogadja a konvergenciából eredő nyomást. Szorgalmazza a kormányközi együttműködés erősítését ennek érdekében. A koordináció a nemzeti politikák kölcsönös kiigazítását jelenti. Alkuk és egyeztetések következtében a kormányok másképpen cselekszenek mint korábban, ilyen megegyezés nélkül.¹⁵

alapján hozzák össze, az externáliákat figyelmen kívül hagyják. Valójában ez "versenyfutás lefelé". Természetesen az a kívánatos, hogy kölcsönösen előnyös alapon valósuljon meg.

¹³ Az EU példája alapján ez azt jelenti, hogy a tagországok egymás piacain elismerik a másik ország jogosan forgalomban lévő termékeit. Pl. italféléket akkor is értékesíteni lehet egymás (12 ország) piacain, ha a helyi szabályok eltérőek. Orvosok egymás országaiban szabadon tevékenykedhetnek, attól függetlenül, hogy a működés engedélyezése különböző.

¹⁴ A G-7 pénzügyminiszteri találkozók az IMF árfolyam politikájának és a makroökonomiai politikák kiegészítésére.

¹⁵ Pl. WHO intézkedések a járványok megelőzésére, az 1987-es Montreáli Jkv. az ózonréteg elvékonyodásával kapcsolatban (CFC kibocsátás korlátozása)

5. Harmonizáció: magasabb fokú kormányközi együttműködést igényel (pl. regionális szabványok vagy világszabványok kialakítása). További eltávolodást jelentenek a decentralizált döntésektől és erősítik a nemzetközi intézményeket. (Pl. a nagyobb központi bankok 1988-as megállapodása a kereskedelmi bankok tőke ellátottsági követelményeivel kapcsolatban.)
6. Föderalista kölcsönös kormányzás: folyamatos egyeztetést (és decentralizált döntéshozatalt) tesz lehetővé. Ennek hatékonyságához erős szupranacionális intézmények is szükségesek. Min ez csak elméleti lehetőség, a jövő század közepe előtt az EU kivételével nem igen jön szóba.

Az állam a globalizálódás folyamatában gyakorlatilag két irányból is támadás alatt áll. A "pluralizmus robbanása" (egyebek mellett a posztszovjet és kelet európai folyamatok) felerősítette a nyelvi, etnikai vagy vallási összetartozásból eredő megmozdulásokat, ami "alulról" a szubnacionalizmus alapján, míg a nemzetköziesedés "felülről", a szupranacionalizmus irányából kényszeríti ki az állam szerepének a megváltozását, hatalmának erózióját. (5./432. oldal)

Reich (7.) egyenesen annak a véleményének ad hangot, hogy "... a nemzetgazdaságnak befelelgett. El kell felejteni a nemzeti versenyképességről szóló fecsegéseket." Kifejti, hogy a nemzetgazdaság korábban még valóban létezett. Az 50-es években pl. még amerikai tulajdonban lévő, amerikaiakat alkalmazó, amerikai tervezésű és gyártású termékeket amerikai honfitársainak árusító óriásvállalatok uralták, amelyek az alapvető fogyasztási és ipari termékek tömegtermelésére és értékesítésére rendezkedtek be. Ekkor még igaz volt, hogy "Ami jó az országnak, az jó a GM-nek és megfordítva." Ha az USA gazdaságnak jó éve volt, a GM több autót adott el, több amerikaiaknak volt munkája.

Mindez azonban már a múlté. A mai vállalatok egy "globális háló" részei. A termékeket az egyik ország tervezi a másik gyártja a harmadik által felállított gyárakban és a negyedikben értékesítik. Ezért ma a nemzeti iparpolitika legjobb formája az emberi erőforrásban való befektetés. (7.)

Bár az állam igyekszik hadállásait a modern technika igénybevétele révén is erősíteni (pénzügyi mozgások ellenőrzése a modern számítástechnika igénybevételével, migráció korlátozása stb.) alkalmazkodnia kell az új pluralizmus követelményeihez. Továbbra is jelentős szerepe van egyebek mellett az infrastruktúrában és egyes befektetések támogatásában. Elsődleges szerepet azonban a gazdaságban úgy kell vállalnia, hogy polgárait ellátja azokkal az intellektuális eszközökkel, képzési lehetőségekkel, amelyekre szükségük van a sikerhez.

Mindez a különböző lehetőségek közötti választás szükségességét is felveti, többek között például a demokrácia típusát (liberális, korlátozott, elfogadni a gazdasági polarizálódást, vagy elmentésben állónak tekinteni a demokrácia alapelveivel) illetően. A kelet-ázsiai NIC-ek például a gyors gazdasági fejlődés és modernizáció megvalósítása során jelentős mértékben korlátozták a demokratikus jogokat. Az állam szigorú ellenőrzést gyakorolt a társadalmi feszültségek kirobbanásának meggátolására, az erős államot a jó kormány és a gyors modernizáció előfeltételének tekintették. Kína is az erre való hivatkozással tartja fenn a demokratikus jogok korlátozását, mondván, hogy a túl sok szabadság gátolja a gazdasági reformok sikeres keresztülvitelét, a gazdaság válságához vezet. Más kérdés természetesen, hogy a gazdasági reform Kínában is sokkal rugalmasabb politikai struktúrák (autonóm társadalmi csoportok) létrehozását tette szükségessé és megváltozott az állam és a civil társadalom közötti viszony. (5./433.oldal)

A globalizálódás és a harmadik világ

Mint az előzőek is érzékeltetik az állandósult változások és az ideiglenesség számos nehézséget, sőt veszélyt is magában hordoz. Ha ugyanis a folyamatban lévő világméretű átalakulást nem sikerül megfelelően kézben tartani, a korábbi konfliktusokat újak, esetleg még robbanékonyabbak válthatják fel. Elmélyülhet például a kelet-nyugati ellentétéknél is átfogóbb észak-dél gazdasági, illetve fejlettségbeli konfrontáció.

Ez az aggodalom egyáltalán nem alaptalan. A világnépesség 1/5-ét kitevő fejlett ipari országok nem csak azzal mélyítik a fennálló ellentmondásokat, hogy az erőforrások 4/5-ét használják

fel, illetve tartják ellenőrzésük alatt, hanem azzal is, hogy a minden országot súlytó környezetromlás legnagyobb részéért őket terheli a felelősség.

A világgazdaság makacs stagnálása miatt a nemzetközi politikában végbement pozitív átalakulás a gazdasági életben még távolról sem érzékelhető. Itt ugyanis - miközben kétségtelen jelek mutatnak a globálissá válás irányába - továbbra is dominál a fejlett és fejlődő világ közötti szakadék növekedése. Szegénység, elmaradottság, stagnálás, nem egyszer gazdasági visszafejlődés sújtja a harmadik világ döntő többségét.

Mindez a harmadik világon belüli gazdasági teljesítőképeség szakadékának tágulásával is párosul. Szertefoszlott a hetvenes években még élő remény, hogy a harmadik világ gazdasági és politikai hatalmának növekedése felé tart. Ezt a várakozást már a hetvenes évek sem igazolták, a nyolcvanas évek alatt azonban tovább romlott a helyzetük (exportáruk zuhantak, a kölcsönök kamatai magasra szöktek). A 80-as évek során Latin-Amerika és Afrika eladósodott országaiban jött létre a legsúlyosabb válság, ami végleg szertefoszlatta a kölcsönös függés rendszerébe jól illeszkedő egységes 3. világ reményét. A fejlődő országok egy maroknyi csoportja már a gazdagság küszöbén áll, míg mások a további marginalizálódást sem tudják elhárítani és mind kétségbeesettebb helyzetbe kerülnek.

Amiben versenyképesek lennének (mezőgazdasági termékek), ott a fejlett országok szigorú protekcionizmusa gátolja nagyobb gazdasági részvételüket. Az adósságszolgálatokkal kapcsolatos kötelezettségeik teljesítése továbbra is szinte teljesen elszívja szűkös forrásaikat, miközben a technológia-transzfer terén támasztott nehézségek iparfejlődésüket akadályozza.

Mindez megerősíti azt a megállapítást, miszerint a mai világban a külső gazdasági környezet egyre inkább képes meghatározni a belső gazdaságpolitikák sikerét vagy kudarcát. E külső, globális gazdasági környezet kialakításába azonban igen egyenlőtlen az egyes országok befolyása. Többnyire az ettől leginkább függő országok (a harmadik világ országai, vagy egyéb, kevésbé fejlett kis gazdaságok) képesek a legkevésbé érvényre juttatni érdekeiket a világgazdasági kapcsolatok alakításában és a globalizálódás tőlük követeli a legrugalmasabb alkalmazkodást.

Mindenek ellenére az sem lehet kérdéses, hogy az egyes országok ebben a globális rendszerben sem kizárólag mások függvényei, hanem végső soron képesek (vagy képessé kell válniuk) arra, hogy felelősséget viseljenek saját fejlődésükért, pozíciójuk, romlásáért vagy javulásáért.

A harmadik világ emberi és természeti erőforrásai felhasználhatók annak érdekében, hogy az egyoldalú gazdasági függésből és kiszolgáltatottságból kitorjjenek, összehangolják erőiket és felgyorsítsák gazdasági fejlődésüket.¹⁶

Az eddigi lépések azonban bármilyen fontosak is, csak részleges eredményeket hoztak. A harmadik világ gazdasági fejlődését akkor tekinthetjük eredményesnek, ha az globális méretekben is jelentkezik. A dél-dél gazdasági együttműködés kibontakozása is hozzájárulhatna a kedvezőbb nemzetközi gazdasági környezet megteremtéséhez, ami egyben az észak-dél párbeszéd erősítését is szolgálhatja.

A különböző nemzetközi szervezeteknek fórumot kell teremteniük a politikák és a cselekvés globális összehangolására. Ebben kifejezésre jutna, hogy a globális problémák a gazdaság területén is szorosan összefüggnek. És mivel a mai problémák mind szélesebb köre globális, egyre sürgetőbb az észak-dél együttműködésen és demokratikus partneri viszonyok alapján globális megoldást teremtő fejlesztési program elkezdése.¹⁷

Ez vezethet el a világgazdaság mai stagnálásának és ellentmondásainak (a nemzetközi gazdasági kapcsolatok egyenlőtlenségei, torz nemzetközi struktúrák) felszámolásához.

¹⁶ A G-15 néven ismertté vált csoport érdeme, hogy a Kuala Lumpur-i csúcscrétekezletén ennek előmozdítására egy realisabb stratégiát dolgozott ki és fogadott el. Ez az együttműködési stratégia konkrét, meglévő gazdasági potenciál kihasználására támaszkodik, konkrét gazdasági együttműködési programok segítségével. A csoport ázsiai tagjai voltak a legeredményesebbek ennek az együttműködésnek a fejlesztésében. A csoport létezésének első 3 éve alatt 18 együttműködési projektet indított el olyan stratégiai jelentőségű területeken, mint pl. az információs rendszer, a mezőgazdaság, a pénzügyek, a népesedés, a tudomány és technológia, az energiaszolgáltatás és a környezet. Minderre a Csoport értékelése szerint az üzleti élet is kedvezően reagált.

¹⁷ Egyik eredmény például, hogy a G-15 Csoport már 1993-ben kidolgozta álláspontját egy új világrend kialakításának követelményire vonatkozólag. Kiepítette a kapcsolatot és az eszmecserét a legfejlettebb ipari országok un. G-7 csoportjával.

Mindinkább nyilvánvaló azonban, hogy az újonnan formálódó nemzetközi viszonyok sem tudnak könnyű előrehaladást biztosítani. Növekszik annak veszélye, hogy a remélt új nemzetközi rend inkább felfordulásba torkollik, fokozódik a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság.

Irodalomjegyzék

Dr. Borbély József: A globalizáció és a nemzeti identitástudat K-K-Európában. Gazdaság és Társadalom, 1995/2

Balogh András, BIGIS Papers.2.sz.

Sylvia Ostry - Richard R. Nelson, Techno-Nationalism and Techno-Globalism. Conflict and Cooperation. The Brookings Institution, Washington, D.C. 1995

Morris Miller, Where is Globalization Taking Us? Futures, Vol. 27 No.2. March 1995

Third World Quarterly, Vol 15, No 3, 1994, 432. oldal

Weekend Observer, 1994 April 6, 8. oldal

Robert Reich, The work of nations: preparing ourselves for 21st century capitalism, Alfred A. Knopf, 319 oldal: USA, 1992/73, 76. oldal

Miles Kahler, Határok nélküli gazdaság. Foreign Affairs, 1990 őszin: USA,1991/71, 8.oldal

Mihály Simai, The future of global governance, Managing risk and change in the international system, UN Institute of Peace Press, Washington, D.C. 1994

Szentes Tamás, A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai, AULA, Budapest 1995.

Tóth László, Globalizáció és regionalizáció. Hatásuk a magyar gazdaságra, különös tekintettel a mezőgazdaságra. Szeged, 1995.